

ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" спільно з Національним інститутом стратегічних досліджень при Президентові України наприкінці вересня 2014 р. ініціювали і провели "круглий стіл", присвячений обговоренню ідеї нового "плану Маршалла" для України, з метою опрацювання конкретних пропозицій щодо його суті та механізмів реалізації.

У роботі "круглого столу" на тему "План Маршалла: досвід та уроки для України" разом з провідними фахівцями вказаних інститутів взяли участь представники Уряду України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Асоціації комерційних банків України, дипломатичних представництв в Україні та інших організацій.

Модератором "круглого столу" був академік НАН України В.М. Геєць. Усього в науковій дискусії взяли участь понад 110 осіб.

У цьому номері журналу представлені основні доповіді, з якими виступили учасники "круглого столу".

В. М. ГЕЄЦЬ,
академік НАН України, директор

ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
(Київ)

ДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПІДХОДІВ "ПЛАНУ МАРШАЛЛА" ДЛЯ УКРАЇНИ

Викладено аргументи "за" і "проти" застосування "плану Маршалла" в Україні на фоні характеристики "соціального портрета" українського суспільства, яке має бути схильним до перегляду цінностей з тим, щоб мати успіх у довгостроковій перспективі.

V. M. HEYETS,
Academician of the NAS of Ukraine, Director

Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
(Kyiv)

TO THE QUESTION OF APPLICATION OF THE APPROACHES OF THE "MARSHALL PLAN" IN UKRAINE

The arguments "for" and "against" the application of the Marshall plan in Ukraine against the background of the "social portrait" characteristic of Ukraine's society, which would be inclined to the revision of values, are presented.

Круглий стіл, який ми проводимо сьогодні, присвячений обговоренню ключових проблем відбудови української економіки, що перебуває в глибокій кризі через невдалі попередні реформи та постраждала від збройного конфлікту, який крім негативного впливу на економічне життя породив і суттєві гуманітарні проблеми: руйнування інфраструктури і, що особливо важливо, житла, наявність сотень тисяч біженців, які потребують допомоги.

Світ знає багато прикладів надання міжнародної допомоги постконфліктним країнам, і, як показує аналіз, кожний випадок розв'язання подібних проблем є унікальним, оскільки становище конкретної країни суттєво відрізняється внаслідок дії різних факторів. Саме тому міжнародне співтовариство бажає спрямовувати зусилля з огляду на основні потреби кожної країни-реципієнта. При цьому, незважаючи на істотні відмінності між країнами, що постраждали від збройних конфліктів, світовою спільнотою вже вироблено основні напрями такої допомоги, які включають:

Геєць Валерій Михайлович (Heyets Valerii Myhailovych) – e-mail: gvm@ief.org.ua.

- гуманітарну допомогу на підтримання рівня життя населення, яке постраждало від конфліктів;
- допомогу на відновлення систем життєзабезпечення;
- допомогу на відновлення інституційного простору та проведення економічних реформ;
- допомогу на реконструкцію життєво важливих потужностей економіки та розвиток інфраструктури.

Останнім часом лунає досить багато пропозицій щодо застосування в Україні підходів “плану Маршалла”. Проте цілком зрозуміло, що в сучасних умовах такий план буде своєрідним і багато в чому залежатиме від реформ, які проводитимуть у країні як уряд, так і суспільство в цілому. На нашу думку, застосування підходів “плану Маршалла” в Україні є необхідним не тільки для одержання коштів на підтримку постраждалого населення, відбудову економіки, а й для якомога успішнішої інтеграції в Європейський Союз. Саме “план Маршалла” свого часу допоміг європейським країнам швидко стати на шлях унікальної інтеграції, тому і для нас його застосування є виправданим.

Реалізація українського “плану Маршалла” дозволить сформувати здорову економіку на тих самих засадах, які були притаманні його оригінальній версії, а саме:

- прозорість діяльності як держави, так і бізнесу;
- активізація зусиль держави та її населення, спрямованих на розвиток виробництва в цілому і приватного сектору зокрема;
- диверсифікація та розширення зовнішньої торгівлі;
- внутрішня фінансова стабільність і розвиток фінансової системи, адекватної умовам часу;
- участь у подальшій розбудові європейського економічного співробітництва.

Україні, як і в повоєнні часи країнам Європи, необхідно втілити свою особливу місію мирної імплементації в глобальне економічне середовище європейського зразка. Водночас для успішної реалізації цього плану доведеться, за словами Дж. Уоррена, маючи ціль, працювати, працювати, як прокляті, жорстко і дисципліновано; формувати окремі програми й мати устремління для їх здійснення; добиватися результатів. Але для України використання “плану Маршалла” характеризуватиметься певними особливостями, які вирізнятимуть його застосування від європейського досвіду (табл.).

Порівняльна характеристика “плану Маршалла” для Європи та України

“План Маршалла” для Європи	“План Маршалла” для України
1. Модернізація інфраструктури	1. Те саме
2. Збільшення обсягів виробництва у ключових галузях – металургії та енергетиці	2. Збільшення обсягів виробництва та його раціоналізація у сільському господарстві. Забезпечення енергоефективності промисловості. Диверсифікація джерел постачання енергоресурсів
3. Більш рівноправний географічний перерозподіл об’єктів важкої індустрії	3. Модернізація і розвиток ключових для України галузей промисловості та вмонтування їх у глобальні технологічні ланцюжки
4. Грошова і фінансова стабілізація	4. Те саме
5. Інституційне забезпечення реалізації “плану Маршалла”	5. Те саме

Отже, наочно видно їх принципovu відповідність. Проте, незважаючи на наявний післявоєнний досвід надання допомоги країнам, які постраждали від збройних конфліктів, існують також і альтернативні погляди на доцільність такої допомоги. Так, Дж. С. Най у своїй праці “Майбутнє влади” пише, що “...періодично лунають заклики

до подібних "планів Маршалла" для розбудови багатьох менш розвинутих районів, але виникають дві з ряду проблем щодо такого роду закликів — масштаб найпершого плану і той факт, що європейські економіки були вже розвинутими і потребували лише відновлення. Вони ефективно розпорядилися більшою частиною допомоги. Сьогодні економісти не згодні з тим, що існує чітка формула розвитку, або якщо вона існує, то допомога завжди буде продуктивною. Насправді деякі заходять так далеко, що стверджують, що допомога може бути контрпродуктивною, створюючи звичку до залежності й призводячи до корупції" [1, с. 147].

Як бачимо, сумніви з приводу доцільності сучасних "планів Маршалла" стосуються досить значного кола проблемних питань і зводяться до такого:

- допомога країнам з порівняно слабким рівнем розвитку є недоцільною;
- допомога країнам, що не мають ефективного розпорядника, є недоцільною;
- допомога є взагалі недоцільною, якщо відсутня чітка формула розвитку.

Крім того, допомога може бути в цілому контрпродуктивною, оскільки не виключено, що в країні-реципієнті не відбуваються процеси активізації національних зусиль у напрямі досягнення цілей розвитку. Останнє неодноразово підтверджувалося практикою надання відповідної допомоги.

Отже, можна зробити ряд висновків. Зокрема, допомога Україні, якщо й буде надана, то паралельно вона має супроводжуватися заходами з активізації зусиль усього суспільства на подолання, насамперед, корупції та проведення реформ, які мотивуватимуть до продуктивної діяльності замість утриманських настроїв та формування відповідних залежностей від коштів, що надаються. До того ж, держава і населення мають власноруч подбати про недопущення негативного впливу на економічне зростання (особливо в довгостроковому періоді) скорочень у сфері освіти і науки, щоб країна, незважаючи на руйнування економіки, не втрачала, а навпаки, нарощувала рівень свого розвитку. Саме це, як показує досвід повоєнної Європи, є запорукою успішності "плану Маршалла" для забезпечення розвитку в цілому.

І нарешті, вкрай важливо зважати на те, що українці поки що мають рівень освіченості, який відповідає європейським зразкам, що є однією з головних передумов досягнення симетричності у наших відносинах з країнами Європейського Союзу. Це дозволить Україні в результаті застосування підходів "плану Маршалла" подолати наявну асиметричність у торговельних відносинах. Для цього в першу чергу необхідно самостійно виробити формулу національного розвитку, оскільки існуюча трансконтиненталізація глобального економічного простору (спостерігається в Україні в останні більш як 20 років) продовжить консервацію вкрай неефективної структури економіки, яка мала місце у радянському минулому і в пострадянській сучасності, коли орієнтація на далеко не кращий досвід підприємництва призвела до згорання промислових і збереження низькотехнологічних видів діяльності, суспільної невдоволеності змінами. Хоча при цьому, і це слід зазначити, українське суспільство не втрачає надії на майбутнє.

Результати соціологічних досліджень учених Національної академії наук України доводять, що найбільш стійкий асоціативний образ України в позитивному сенсі спонукає українське суспільство шукати емоційну опору в історії та ресурсах етнокультури; у негативному ж сенсі цей образ має відтінок досади і роздратування з приводу реалій сьогодення [2]. Це означає, що в українському суспільстві на фоні невдач трансформаційних змін домінує традиціоналізм, який, до того ж, має культурологічну основу минулого; в ньому переважають культурні ознаки колишнього українського суспільства, які навіть частково змінюються дуже повільно. Отже, успіх модернізації України в системі "суспільство — держава — економіка" повинен бути розрахований принаймні на одне покоління, тобто мати довгостроковий характер і довгострокову стратегію. Таким чином, формула успіху для України, як і для багатьох інших країн, полягає в готовності

переглянути цінності, сміливо та успішно планувати проведення необхідних реформ на довгострокову перспективу*.

Серед багатьох напрямів сучасних економічних і суспільних реформ в Україні, за результатами відповідних досліджень, домінують:

- реформа зайнятості та оплати праці;
- реформа охорони здоров'я;
- податкова реформа;
- реформа системи підтримки національного товаровиробника.

При цьому автори зазначають, що основним рушієм таких реформ, згідно з суспільною думкою, має бути компетентна держава з модернізаційними ініціативами. Відповідно, проведення реформ "...здійснюватиметься в атмосфері суспільної недовіри, яку навряд чи можна усунути або значно скоригувати... Це нові умови, в яких здійснюються модернізаційні процеси, що потребуватимуть від розробників реформ особливої зваженості та продуманих рішень" [2, с. 312]. Реформи орієнтовано на довгострокову перспективу, протягом якої необхідно буде переглянути суспільні цінності, в основі яких лежать традиційні культурологічні особливості українського народу історичного масштабу, що завжди змінюються досить повільно. Зміни довгострокового характеру, які відбувалися в Україні впродовж останніх більш як 20 років, розпочавшись ще за часів колишнього СРСР з політики перебудови і триваючи вже в незалежній Україні, проводилися за ініціативи згори. Їх безуспішність не могла не сформувати у суспільства стійку протидію таким ініціативам, а це означає, що владі слід очікувати якщо не спротиву змінам, які, з одного боку, повинні мати модернізаційний характер, а з іншого – перекладуть на плечі населення тягар змін і відповідальність за їх результати, то принаймні низької активності й, відповідно, слабкого ентузіазму замість бажаного піднесення і підтримки подібних зусиль. Адже "...передбачення реформування розцінюється людьми як ще один доказ неефективних і навіть зловмисних дій владних структур, які сконцентровані на власних інтересах і вигодах та ігнорують потреби людей у достойному житті" [2, с. 314]. Саме тому влада буде змушена неодноразово доводити українцям відсутність особистої та наявності суспільної заінтересованості у змінах. Це дозволить заручитися підтримкою населення, подолати асиметрію та недовіру, які охопили сучасне суспільство, що й стане запорукою успіху модернізаційних реформ, ініційованих згори.

Сьогодні можна говорити про наявність певних альтернатив "плану Маршалла" для України. Зокрема, крім співпраці з МВФ ідеться також про можливі гранти та зарубіжні позики, що надають США та інші країни ЄС, які стимулюватимуть економіку за рахунок розширення кредитного портфеля для інвестиційних проектів. Разом з тим Україні при цьому необхідно буде подолати серйозні інституційні бар'єри. Так, за наявності вже запланованих проектів, наприклад, на 2013 р. залучені до них кошти МВФ становили всього 30,2%. Це означає, що без здійснення необхідних реформ в інституційному середовищі України, для реалізації яких теж необхідна допомога, у тому числі й фінансова (яку передбачав би український "план Маршалла"), підприємницьке середовище активізуватися не зможе, тому необхідних позитивних результатів буде мало.

У сучасних умовах також існують можливості розширення інструментів "плану Маршалла" для України у сфері торговельної політики. Відправною точкою для цього є пропозиції щодо "торговельної складової плану Маршалла", які свого часу були запропоновані для найменш розвинутих країн експертами ЮНКТАД**.

* Див. детальніше [3].

** "Towards a New Trade "Marshall Plan" for Least Developed Countries" by Lakshmi Puri, Director Division on International Trade in Goods and Services, and Commodities / UNCTAD, Trade, Poverty and Cross-Cutting Development. – Issues Study Series. – No. 1. – New York and Geneva : United Nations, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unctad.org/en/docs/ditctabpov20051_en.pdf.

Можливі інструменти "плану Маршалла" для України у сфері торговельної політики включають:

- збільшення обсягів імпорتنих тарифних квот для забезпечення передбачуваного доступу до ринків ЄС, Канади та інших країн-донорів у рамках домовленостей про зони вільної торгівлі;

- скасування антидемпінгових і спеціальних заходів з боку США для українських товарів, у першу чергу металургійної промисловості;

- удосконалення національної системи технічного регулювання;

- запровадження системи НАССР з використанням коштів технічної допомоги, у тому числі Європейського Союзу. Вітчизняні виробники харчової продукції зможуть максимально використати досягнуті у ході тривалих переговорів переваги (безмитний доступ у межах тарифних квот, обнуління імпортного мита) лише за умови відповідності їхньої продукції загальноприйнятим вимогам безпеки та якості, основою яких для всіх розвинутих країн світу є НАССР*;

- фінансова допомога на розвиток торговельної інфраструктури;

- фінансова та консультативна допомога для державної фінансової підтримки експорту та створення Експортно-кредитного агентства;

- передання інноваційних технологій та проведення наукових досліджень і розробок, важливих для розвитку торгівлі та ключових секторів економіки.

"План Маршалла" для України крім фінансових, економічних та торговельних заходів повинен також включати і підйоми заохочення приватних інвестицій як іноземного, так і національного походження. Сьогодні це один з ключових моментів, без якого результати будуть обмеженими. До того ж, його реалізація має супроводжуватися відповідними реформами у таких сферах, як:

- макроекономічні реформи;

- реформа судової системи, захист прав власності та інвестицій;

- боротьба з корупцією;

- інституційна реформа та реформа регуляторної політики.

Отже, завдяки цим реформам відновлення країн Західної Європи після Другої світової війни було дуже успішним, але при цьому результати залежали не від обсягу фінансової допомоги. Так, Німеччина свого часу отримала допомогу в розрахунку 200 дол. на душу населення, а, зокрема, Боснія і Герцеговина – більш як 1400 дол. Але великий обсяг фінансової допомоги для Боснії спричинив і негативний ефект, оскільки призвів до залежності її економіки від іноземних фінансових вливань. Крім того, як відомо, боснійський приклад показав, що можуть виникати серйозні проблеми з координацією дій, коли кожен з донорів у процесі надання допомоги покладається на себе.

Для успішного використання допомоги в Україні необхідно створити єдиний центр управління – з огляду на ідеологію "плану Маршалла" та принципи його застосування саме в нашій державі. Крім того, важливо зважати на те, що сьогодні економічні відносини України із зовнішнім світом характеризуються асиметричністю, особливо з країнами ЄС. Разом з тим Дж. С. Най пише, що "...управління асиметріями взаємозалежності є важливим параметром економічної сили..., більшість випадків економічної взаємозалежності стосуються відношень потенціальної сили" [1, с. 108]. У формуванні останньої вкрай заінтересована держава, оскільки саме вона дозволить досягти успіху на шляху подальших змін. У такому випадку дуже важливо подолати асиметрію і створити економічну силу, яка в майбутньому підтримуватиме баланс асиметрій. Тому слід пам'ятати, що "...маленькі держави досить часто можуть використати свою більш інтенсивну енергію, більшу сконцентрованість і більшу переконливість для подолання своєї відносної вразливості в асиметричних відносинах взаємозалежності" [1, с. 118]. Але

* За даними Міжнародної фінансової корпорації (IFC), в Україні таку систему запровадили не більш як 2% з 20 тис. підприємств, що працюють у секторі харчової промисловості.

Україні для цього слід зосередитися на подальшій інтенсифікації енергії перетворень як у державному, так і в суспільному вимірах, під час яких буде подолано недовіру до владних інституцій, яка досить глибоко закріпилася в суспільстві.

Список використаної літератури

1. *Най Дж.С.* Будущее власти. – М. : АСТ, 2014.
2. Общество без доверия ; [под ред. Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева]. – К. : Институт социологии НАН Украины, 2014.
3. *Даймонд Дж.* Коллапс. Как и почему одни общества приходят к процветанию, а другие – к гибели ; [пер. с англ.]. – М. : Астрель: CORPUS, 2011. – 800 с.

References

1. Nye J.C. *Budushchee Vlasti* [The Future of Power]. Moscow, AST, 2014 [in Russian].
 2. *Obshchestvo bez Doveriya, pod red. E. Golovakhi, N. Kostenko, S. Makeeva* [Society without Trust], edited by E. Golovakha, N. Kostenko, S. Makeev. Kiev, Institute of Sociology of the NAS of Ukraine, 2014 [in Russian].
 3. Diamond J. *Kollaps. Kak i Pochemu Odni Obshchestva Prikhodyat k Prosvetaniyu, a Drugie – k Gibeli* [Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed]. Moscow, Astral', CORPUS, 2011 [in Russian].
-